

Jalə Salmanova
Azərbaycan Dillər Universiteti

TƏLİM PROSESİNDƏ TƏTBİQ OLUNAN VERBAL İNTERAKTİVLİYİN NÖVLƏRİ

Açar sözlər: *verbal interaktivlik, bilik, bacarıq, mədəniyyətlərarası ünsiyyət, sosial əlaqə*

Keywords: *verbal interactivity, knowledge, skills, intercultural communication, social communication*

Ключевые слова: *вербальная интерактивность, знания, умения, межкультурная коммуникация, социальная коммуникация*

Müasir dövrdə xarici dillərin tədrisində yeni təlim metodlarından istifadə tədrisin səmərəli şəkildə inkişafına şərait yaradır. Fransız dilinin xarici dil kimi tədrisində interaktiv yönümlü fəaliyyətlərdən istifadə dilöyrənənlərdə nəinki dil bacarıqlarını təkmilləşdirir, həmçinin sosial, mədəni və mədəniyyətlərarası bilik və bacarıqların mənimsənilməsinə də kömək edir.

İnteraktiv termininin izahlı lüğətlərdə izahına nəzər yetirsək qeyd edilir ki, “Interaction – interaktivlik” iki fərdin qarşılıqlı hərəkətini ifadə edir [11, s.121].

Linqvistikada, “interaktivlik iki və daha çox iştirakçının qrup üzvləri arasında bir-biri ilə ünsiyyət qurmaq, dialoqa girmək, həmsöhbətinin fikrinə dəyər vermək və ziddiyətli fikirlərə münasibət bildirmək və s. bu kimi bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərən insanlararası mübadiləni təmsil edir” [13].

İnteraktivlik dilin tədrisində həm məqsəddir, həm də ünsiyyət bacarıqları üçün bir vasitədir. İnteraktiv fəaliyyət dilöyrənənin davamlı inkişafını təşkil edir ki, burada fərd, qurum, icma və ya mədəniyyət dil bacarıqlarını məhdudlaşmayan daimi interaktiv vasitəsilərlə əhatə edir. Beləliklə, interaktivlik anlayışı geniş mənə kəsb edir, çünki iki nəfər və ya iki qrup insan şifahi şəkildə təmasda olduqda real interaktivliyin əsas xüsusiyyətləri ortaya çıxır. Bu konsepsiya isə insani münasibətləri təsvir etdiyi üçün bütünlükdə şəxsiyyətlərarası ünsiyyəti əhatə edir.

Tələbələrin bir-biri ilə müstəqil şəkildə və ya müəllimlə verbal kontekstdə interaktiv fəaliyyətlərdə iştirakları xarici dildə şifahi ünsiyyətin inkişafında ən güclü aspektlərdən hesab edilir. Belə ki, aparılan müşahidələr və təhlillər göstərir ki,

verbal kontekstdə təşkil edilən interaktiv fəaliyyətlər tələbələrdə tənqidi düşüncə, təhlil etmək, sintez etmək və qiymətləndirmək, problemi həll etmək, eləcə də koqnitiv və metakoqnitiv strategiyalardan istifadə etmək kimi yüksək səviyyəli intellektual bacarıqların inkişafını təmin edir. Bundan əlavə, bu, dərsin mövzusunun dərinləşdirməyə, yadda saxlamağın səmərəliliyini artırmağa, tələbələrin maraq dairələrini üzə çıxartmağa və anlama səviyyəsini nümayiş etdirməyə imkan verir.

Verbal interaktivliyin təhlili ingilis dilçiləri Sinclair və Coulthard tərəfindən də araşdırılmışdır. Onların tədqiqat obyektini əsasən sözlü ifadələrə diskursiv yanaşma, onların təhlilindən və nitqin fərqli xüsusiyyətlərinin araşdırılmasından ibarətdir. Sinclair və Coulthard görə xarici dildə danışarkən nitq fəaliyyətlərinin fərqli situasiyalarda istifadəsi “hərəkətlərlə” bir-birini tamamlamalıdır. Hərəkətlərin ardıcılığını “mübadilə”, mübadilə isə qarşılıqlı “razılaşma” əsasında təşkil edilməli və ən nəhayət qarşılıqlı razılaşma isə tək bir dərsin özəyi olmalıdır. Dilçilərin fikrincə, dərsin bu üsulla təşkili ilk öncə, müəllimin öz pedaqoji fəaliyyətini səmərəli formada izləməyə imkan verir, ona sözlü ifadələrin diskursiv funksiyasının mürrəkkəbliyini ayırd edərək istiqamətləndirməyə kömək edir [12].

Qeyd etmək istərdik ki, fransız dilinin xarici dil kimi tədrisində verbal və qeyri-verbal (şifahi və qeyri-şifahi) ifadə vasitələrinin rolu əvəzolunmazdır. Verbal və qeyri-verbal ünsiyyət vasitələrinin müasir tendensiyalarla plüralist yönümlü tədrisi interaktivliyi keyfiyyətli şəkildə təmin etməyə istiqamətləndirir. Belə ki, müəllim dərslər zamanı tətbiq etdiyi tapşırıqların düzgün seçiminə diqqət yetirməlidir. Müəllim tərəfindən müəyyən edilmiş tapşırıqlar tələbələrin təlim fəaliyyətləri və onların psixoloji xüsusiyyətləri ilə bir-birini tamamlamalıdır. Bu proses əsasən müxtəlif formalarda reallaşdırıla bilər:

- Şifahi ünsiyyət zamanı tətbiq edilən interaktiv tapşırıq və fəaliyyətlərin motivasiyaedici olması;
- Dərsdə interaktivliyin təşkili şifahi ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirməyi hədəfləyən bir element olması;
- Şifahi mübadilənin tələbələrə danışmaq nitqinin və nitq mədəniyyətinin formalaşmasına təşviq etməsi;
- Seçilmiş fəaliyyətlərin tələbələrdə müstəqil işləmək bacarıqlarını, sərbəst və yaradıcı düşünməyi, mühakimə yürütmək bacarıqlarını formalaşdırması;
- Bəzi mədəni ünsiyyət aspektlərində müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılaşdırılması;
- Şifahi ünsiyyətlə yanaşı mədəniyyətlərarası səriştənin təkmilləşdirilməsi;
- Verballığın plüralist yönümlü fəaliyyətlərdə stimullaşdırıcı rol oynaması.

Araşdırmalar göstərir ki, verballığın müxtəlif situasiyalarda interaktiv üsullarla plüralist yönümlü təşkili üçün üç əsas funksiyanın düzgün tətbiqinə nəzər yetirilməlidir:

- 1) məna konstruksiyası;
- 2) sosial əlaqə konstruksiyası;
- 3) diskursiv formaların işlənməsi funksiyaları.

Məna konstruksiyası – şifahi nitqdə məna konstruksiyasının qurulması irsi, mədəni dəyərlərin ötürülməsi və yeri gələrsə realizimdən də kənara çıxılmasıdır.

İfadəli danışığa müxtəlif məna rəngarəngliyi vermək təbii (natural) situasiyalarda bir-birini aydın şəkildə anlamağa və fərdin öz mədəni fərziyələrinə güvənərək fikirlərini sərbəst ifadə etməsinə şərait yaradır.

Hələ XX əsrin əvvəllərində Hebermasın “Ünsiyyətyönümlü fəaliyyət nəzəriyyəsi” adlı kitabında qeyd edilir ki, “öz həmsöhbətləri ilə anlaşıb bildiyi interaktiv situasiyalarda iştirak edən fərdin çıxışının əsas mahiyyəti onun mədəni ənənələrindən asılıdır və həmin dəyərlərdən necə faydalana bildiyini öz çıxışında büruzə verir. Bu da onun öz mədəni dəyərlərinə, kimliyinə arxalanaraq sosial münasibətlərə təsirini, iştirakçı kimi sosial qruplarla inteqrasiyasını gücləndirir” [13].

Buradan da belə qənaətə gəlirik ki, məna və sosial əlaqə konstruksiyasının qurulması bir-biri ilə sıx əlaqəlidir və buna görə də sosial fəaliyyətlərdə “məna” konstruksiyasının qurulması həlledici element hesab edilir.

Sosial əlaqə konstruksiyası – interaktiv fəaliyyətlər zamanı özünü büruzə verən ikinci funksiya subyektlər arasında sosial əlaqənin qurulmasıdır. Uşaq və yeniyetmələrdə sosial münasibətlərin öyrənilməsi Avropa və ABŞ-da artıq illərdir ki, tədqiqat obyektidir. Tədqiqatlar göstərir ki, istər sinif daxilində, istərsə də geniş auditoriyalarda sosial əlaqə konstruksiyasının qurulması verbal-şifahi mübadilənin tezliyindən, dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərindən, hərəkəti və hissi koordinasiya, insanlararası münasibətlərdə qarşılıqlı mədəni əlaqələrin möhkəmləndirilməsindən asılıdır. Sosial inteqrasiya və mədəni biliklər üç əsas fenomeni özündə birləşdirir: mədəniyyət, cəmiyyət və insan. Hər üç təsir dilöyrənənin şəxsiyyət kimi formalaşmasına təsir edən bilən sosial təcrübəsindən irəli gəlir.

Diskursiv formaların işlənməsi funksiyaları – dilin mənimsənilməsində linqvistik formaların dil normalarına uyğun qurulması dilöyrənəni “məna”, “sosial münasibətlər” və “şəxsiyyət” obrazını yaratmağa istiqamətləndirir. Roberin də qeyd etdiyi kimi “*bu, əsl diskursiv quruluşdur. Dil sosiallaşma prosesinin əsas tərkib hissəsidir*” [13].

Təcrübələr göstərir ki, dərstdə diskursiv formanın tətbiqi müxtəlif interaktiv-yönümlü fəaliyyətlərin seçimindən asılıdır. Belə ki, bu fəaliyyətlər müəllim tərəfindən tələbələrin xarici dil səviyyəsinə uyğun şəkildə təşkil olunmalıdır. Bunun üçün aşağıda qeyd edəcəyimiz dərstdə və dərstdənkənar fəaliyyətlərdən istifadə dil dərində interaktivliyi məqsədyönlü şəkildə təmin etmək mümkündür. Məsələn: **danışq klubu, diskusiya, debat, müsahibə, dialoq, mübahisə, məsləhətləşmə** və s.

İstər dünya təhsil sistemində, istərsə də ölkəmizdə aparılan elmi-tədqiqatlara əsasən deyə bilərik ki, interaktiv fəaliyyətlərin əsasını məhz **dialoji söhbət, danışq klubları, debatlar**, xarici dildə müxtəlif sahələrə dair diskusiya xarakterli **təqdimatlar** təşkil edir. Təbii ki, bu fəaliyyətlərin, ilk növbədə, tələbələrin xarici dil səviyyəsinə uyğun formada təşkili məqsədəuyğun hesab edilir. Qeyd edək ki, söhbət və diskusiya xarakterli fəaliyyətlər ən mürəkkəb idrak prosesi hesab edilir. Bu fəaliyyətlər nəinki dilöyrənənlərin dil bacarıqlarının inkişafına kömək edir, həmçinin onlarda şəxsiyyətlərarası münasibətlərin formalaşmasına, rəqabət qabiliyyətinin güclənməsinə də təkan verir.

Onu da qeyd edək ki, interaktivliyin əsasını təşkil edən fəaliyyətlərin özəyini **debatlar** təşkil edir. Bu, daha mütəşəkkil qeyri-rəsmi müzakirə növüdür, müəyyən

bir obyekt haqqında fikirlərin qarşıdurmasıdır. Bunun üçün, ilk növbədə, auditoriya və debatin düzgün təşkilini təmin edən moderatorun seçimi mütləqdir. Seçilən moderator isə dərstdə və dərstdənkənar yaradıcı, peşəkar idarəetmə və xüsusilə mədəni və mədəniyyətlərarası bacarıqlara sahib olmalıdır. Bundan əlavə, debatların uğurlu nəticə verməsini təmin etmək üçün təqdim edilən mövzulara dair multimedialı xidmətlərindən səmərəli şəkildə istifadə olunması labüv hesab edilir. Bu, debatların gedişatında iştirakçıların mövzuya dair ətraflı fikir mübadiləsi aparmasına, yeni biliklər əldə etməsinə yardımçı olacaq və onların spontan (hazırlıqsız) fikirlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayacaqdır. Mübahisə xarakterli debatlar isə xarici dildə müxtəlif sahələrdə baş verən müzakirə növüdür. Mübahisə həm də, müzakirənin ən son formasıdır, çünki o, tərəfdaşlar arasında interaktiv mübadilədir [8].

Müsahibəyə gəldikdə isə, o yekunlaşdırılmış, tamamlayıcı interaktiv fəaliyyət hesab edilir. Burada verbal və qeyri-verbal ünsiyyət vasitələri bir-birini tam şəkildə tamamlayır. O, dialoq və ya söhbətə bənzəyir və onun ümumi çərçivəsi daha çox müxtəlif alt komponentlərə ayrılır. Yəni, müsahibələr müxtəlif mövzular (psixoloji, diplomatik və ya sərbəst müsahibələr) çərçivəsində, fərqli situasiyalarda özünü göstərə bilər.

Xarici dil dərslərində interaktiv fəaliyyətlərin ən geniş yayılan mövü məhz **dialoqdur**. Qeyd edək ki, Verbal və qeyri-verbal ifadə vasitələri bir-birini dialoqlar çərçivəsində tam şəkildə tamamlayırlar. Zaman keçdikcə müasir təlim texnologiyalarının inkişafı, təlimdə yeni metod və yanaşmaların tətbiqi yeni innovativ fəaliyyətlərə müraciət etməyin vacibliyini önə çəkir. Bu səbəbdən də dərslər zamanı dialoqların istifadəsi yeni yanaşmaların prinsiplərinə uyğun həyata keçirilməlidir. Tədqiqatlar göstərir ki, dialoq şifahi formada iki və ya üç şəxs arasında yalnız gündəlik həyatı situasiyalara uyğun deyil, o həm də fərqli, yaradıcı formalarda da tətbiq edilə bilər. Məsələn, **ədəbi dialoqlar, fəlsəfi dialoqlar, kinomatoqrafik dialoqlar** və s. [6].

Yekun olaraq qeyd etmək olar ki, verbal kontekstdə interaktiv fəaliyyətlərin tətbiqi istər şifahi, istərsə də yazılı ünsiyyətin inkişafında əsaslandırıcı rol oynayır. Dilöyrənənlərin verbal-linqvistik bacarıqlarını fərqli interaktiv fəaliyyətlərlə plüralistiyönlü möhkəmləndirilməsi tələbələrə intellektual inkişafına əvəzsiz təsir edir. Bu fəaliyyətlərin sosial-mədəni kontekstdə başqa mədəniyyətlərlə qarşılıqlı tətbiqi isə tələbə şəxsiyyətinin sosiallaşması prosesinə təsir edən mühüm amil hesab edilə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev N.Ə. Nitq mədəniyyətinin əsasları. Dərslər vəsaiti. Bakı, 2013.
2. Boutin P.-A. Processus d'amélioration des idées et discours collectif d'élèves du primaire : l'identification des idées prometteuses et ses suites. Québec, 2016.
3. Candelier M (coordinateur), Antoinette C-G., Castellotti V., De Pietro J-F., Lörincz I., Meissner F-J., Schröder-Sura A., Noguerol A. CARAP – Cadre de Référence pour les Approches Plurielles des Langues et des Cultures. Strasbourg: Conseil de l'Europe, 2007.
4. CUQ J-P. Dictionnaire didactique des langues étrangère et seconde. Paris : CLE International, 2003.
5. Cuq J-P., Gruca I. Cours de didactique langue étrangère et seconde. Grenoble : presse universitaire de Grenoble, 2002, p.349.
6. Évelyne S. Communication en dialogues. Paris : CLE International, 2018

7. Gagnon, M., Couture, E. et Yergeau, S. L'apprentissage du vivre ensemble par la pratique du dialogue philosophique en classe : propos d'adolescents // Revue des sciences de l'éducation de McGill. 2013, № 48.
8. Giglio M., Arcidiacono, F. Les interactions sociales en classe : réflexions et perspectives. Berne : Peter Lang, 2017.
9. Marie-Caroline Vincent. Les cahiers de l'ISP, Lev Vygotski aujourd'hui (2e éd.). Québec, 2018.
10. Markee, N. The Handbook of Classroom Discourse and Interaction. United Kingdom: John Wiley & Sons, 2015.
11. Robert J-P. Dictionnaire pratique de didactique du FLE. Paris : Ophrys, 2008, p. 224.
12. Sinclair., and Coulthard. 1975. Towards Analysis of Discourse: The English Used by Teacher and Pupils. London: Oxford University Press, 2014.
13. Vion R. La communication verbale. Paris: Hachette Supérieur, 2000, p. 302
14. https://relf.ui.ac.ir/article_20280.html
15. <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/verbal-interaction>
16. <https://journals.openedition.org/rdlc/6289>

Summary

Types of Verbal Interactivity Applied in The Training Process

The article deals with the teaching of verbal interactivity in the study of French as a foreign language. The importance of three main functions for the pluralistic teaching of verbalism in interactive ways in different situations is illustrated by examples: the construction of meaning, the construction of social relations, the development of discursive forms. In addition, the scientific research of both local and foreign linguists and methodologists on the subject is analyzed and summarized.

The application of interactive activities in a verbal context plays a fundamental role in the development of both oral and written communication. The interaction of these activities with other cultures in the socio-cultural context can be considered as an important factor influencing the process of socialization of the student's personality.

Резюме

Виды вербальной интерактивности, применяемые в процессе обучения

В представленной статье речь идет о преподавании вербальной интерактивности при изучении французского языка как иностранного. Проиллюстрирована значимость трех основных функций для плюралистической организации вербализма в разных ситуациях с помощью интерактивных методов: конструирование смысла, конструирование социальных отношений, развитие дискурсивных форм.

Кроме того, анализируются и обобщаются научные исследования как отечественных, так и зарубежных лингвистов и методистов по данной теме.

Применение интерактивных действий в вербальном контексте играет фундаментальную роль в развитии как устного, так и письменного общения. Взаимодействие этой деятельности с другими культурами в социокультурном контексте можно рассматривать как важный фактор, влияющий на процесс социализации личности учащегося.

Rayçi: p.f.d., dos. G.M.Camalova